

BROEKER

BIJDRAGEN

Uitgave van de Vereniging "Oud Broek in Waterland"

Verschijnt 1 tot 2 maal per jaar.
Wordt aan de leden gratis toegezonden.
Redactieadres: Leeteinde 5^A,
1151 AJ, Broek in Waterland

Gehele of gedeeltelijke overname van de inhoud slechts met toestemming.
Copyright © 2013 Broek in Waterland
ISSN: 1875-3876.
Nr 65 (september 2013)

VERKOOP VOOR SLOOP

Signalen van het verval der Broeker glorie

Niemand zal ontkennen dat Broek door de eeuwen heen opmerkelijk goed bewaard is gebleven. De straten zijn dan ook bezet met het ene Rijksmonument na het andere. Dat kan gemakkelijk leiden tot de gedachte dat wij het dorp nu nog zo ongeveer zien als het zich ook voordeed aan al die bezoekers die hier in vroeger eeuwen hebben rondgewandeld. Natuurlijk beseffen we dat er in een geleidelijk proces van ontwikkeling hier en daar wel eens een nieuw huis is bijgekomen en dat het straatbeeld is gemoderniseerd, maar dat de vreemdelingen die hier vroeger met grote ogen van be- en verwondering rondliepen, nog heel wat meer gezien hebben dan wij, realiseren toch misschien maar weinigen zich.

Maar er kwam een tijd, dat het ook die bezoekers zelf begon op te vallen dat Broek er niet meer uitzag als daarvoor. 'Die Zeit der Blüte Broeks ist vorbei' verzucht een Duitse toerist al in 1845 en spreekt dan met misprijzen over 'das modern gewordene Broek'. De Italiaan Edmondo de Amicis, die hier in 1873 was, merkt op 'tegenwoordig.....is niet alleen het voorkomen van het dorp, maar ook van de bevolking grootelijks veranderd'. 'Het is niet meer wat het voor veertig, vijftig jaren was' constateert een schrijver in 'De aarde en haar volken' van 1887.¹

Er was dus een zichtbare aftakeling aan de gang. Wanneer is die begonnen? De algehele verarming, die na de komst van de Fransen in 1795 Nederland in haar greep kreeg, liet ook Broek niet ongemoeid. Toch zijn hier in die periode nog grote en kostbare werken uitgevoerd, die sterk hebben bijgedragen aan de roem van het dorp. Aan De Erven de villa van Klaas Bakker met zijn befaamde park, aan het Havenrak de monumentale theekeepel,

aan het Roomeinde het imposante huis van Ditmarsch. De goudregen die na het overlijden van Neeltje Pater over Broek neerdaalde heeft in een aantal families nog voor luxe gezorgd, maar deze uitingen van onbekommerde weelde was, zoals blijken zal, geen lang leven beschoren.

Verval na bloei, het schijnt een historische wetmatigheid, elke keer door verschillende oorzaken ontstaan. Welke nu verantwoordelijk waren voor wat zich hier in Broek afspeelde is niet zo eenvoudig vast te stellen. Het is ongetwijfeld een complex van factoren geweest: macro-economische problemen, een regionale ramp als de watersnood van 1825, op lokaal gebied veranderingen in de bevolkingsstructuur en familieverhoudingen. Dat veel van de produkten van de Broeker welvaart waren uitgevoerd in een zo kwetsbaar en onderhoudsgevoelig materiaal als hout, droeg ook niet bij tot hun langdurig bestaan. Wat we in heel Nederland zien gebeuren: sloop van wat tegenwoordig heet ‘architectonisch erfgoed’, voltrok zich ook in Broek. Telkens werd er weer een huis voor afbraak te koop gezet of het afkomend materiaal ter plaatse aangeboden.

Deze verkopen werden meestal in de dagbladen aangekondigd, en nu de Koninklijke Bibliotheek en ook andere instellingen als bijvoorbeeld het Waterlands Archief er toe overgaan veel van hun krantenbezit op internet te ontsluiten, zijn die advertenties ineens voor de huidige onderzoeker toegankelijk geworden. In sommige gevallen is de tekst echter niet erg specifiek.

Dan wordt het moeilijk om vast te stellen om welk huis het precies gaat, waarbij allerlei andere gegevens te hulp moeten worden geroepen als huisnummering, kadastrale registratie, genealogische context, etc. De nu volgende advertenties vormen tesamen wel een waardevolle informatiebron met betrekking tot het verschijnsel dat hier aan de orde wordt gesteld.

1848, 15 januari

Algemeen Handelsblad dd. 15 jan. en 5 febr. 1848

Men is voornemens in dit voorjaar, de tijd en plaats nader te bepalen, publiek te verkopen het aanzienlijk en in den laatsten stijl gebouwde Huis, met Marmeren Vestibule, omringddoor prachtige vertrekken en groote zaal, benevens Bosch met riante Wandelwegen, Vischwater, Moestuin en Broeyerijen, zeer geschikt tot Zomer en Winter Verblijf, staande in Broek in Waterland, hetzelve werd gesticht door den Heer Ditmarsch in Ao 1808, is ook inmiddels uit de Hand te koop, te bevragen bij den Heer J.J. Korthals, op de Heerengracht bij de Leliegracht.

De ondertekenaar van deze advertentie, Jacob Johannes Korthals, makelaar en eigenaar van oliemolens, was getrouwd met Jannetje Ditmarsch - Muller, wier vader neef en erfgenaam van Ditmarsch was. Als zodanig werd hij eigenaar van het magnifieke huis met wat erbij hoorde.

Hij overleed al na enkele jaren, maar zijn weduwe bleef er wonen, tot ze blijkbaar in 1847 besloot om de kostbare bezitting aan het Roomeinde van de hand te doen, een stap die met deze advertentie openbaar gemaakt werd. Toen een onderhandse verkoop niet lukte werd overgegaan tot een publieke veiling, een strategie die ook in andere gevallen werd toegepast. Eerst moest natuurlijk het grote huis leeggemaakt. Wat niet door de Mullers en anderen begeerd werd, kwam op 30 mei 1848 in veiling bij notaris Schellinger: inboedelgoederen, tuinbeelden enz. (zie advertentie dd. 25 mei 1848 in het Algemeen Handelsblad). Daarna

diende zich blijkbaar een koper aan (de gemeente?) en deze liet de eens algemeen bewonderde buitenplaats slopen.²

In een advertentie van 3 mei 1849 lezen we al over het ‘geamoveerde huis’ en de partij afbraakmateriaal die daarvan afkomstig is. Er was een goede reden tot spoed, want het gemeentebestuur had het oog op het terrein laten vallen, als een bij uitstek geschikt perceel voor een algemene begraafplaats. Deze werd dan ook in 1851 daar in gebruik genomen. Het ook nu nog aanwezige toegangshek is naar men aanneemt een overblijfsel van Ditmarsch’ park.

1848, 3 februari

Opregte Haarlemsche Courant dd. 24 jan. 1848

Men is voornemens op Donderdag den 3den Februarij 1848, des avonds ten 6 ure, ten huize van den Kastelein C. Pellen te Broek in Waterland, ten overstaan van den te Nieuwendam residerenden Notaris Kornelis Veenstra, in het openbaar te verkopen:

- 1. Een hecht en sterk huis en erve, met tuin en boomgaard, staande en gelegen, benevens al de volgende Percelen, te Broek in Waterland, No 27.*
- 2. Een hecht en sterk huis en erve, met tuin, op het Roomend, No. 28.*
- 3. Een kapitaal hecht, sterk en weldoortimmerd huis en erve, met deszelfs tuin en fraaije Koepel, aan het Havenrak, No. 86. [enz.]*

Dit is de onheilspellende aankondiging van de verkoop van het huis met de grote koepel aan het Havenrak, waar nu Dorpsstraat 2-6 is. Met deze verkoop wou het blijkbaar niet lukken, want per advertentie in de Opregte Haarlemsche Courant dd. 6 maart 1848 werd de Kapitale, weldoortimmerde en zeer logeabele Heeren-Huizing uit de hand te koop aangeboden. Zoals verderop in de advertentie is te lezen behoorde alles toe aan Lijsje van Vuure, weduwe van de in 1839 overleden Klaas Bakker Hzn. Vroeger had daar zijn grootvader, de rijke assuradeur-koopman Claas Ploeger gewoond, en vóór deze de evenmin behoeftige Marten Martensz Mars. Het huis zelf gold niet als extra bezienswaardig, ofschoon wel interessant genoeg om het in juli 1814 aan de Tsaar van Rusland te laten zien. Het was echter vooral beroemd om zijn spectaculaire theekoepel, die Bakker daar in 1808 had laten bouwen.

De nalatenschap van Lijsje Bakker-van Vuure was aanzienlijk, maar moest verdeeld worden over tientallen erfgenamen Van Vuure en aangetrouwden, waaronder boerenknechts, melkboeren, bakkers, dienstboden, enz. Geen van allen blijkbaar in staat of van plan zich in dat kostbare huis van tante Lijsje te vestigen. Bij de aangekondigde verkoop gingen huis en koepel voor f 4400,- over in handen van Willem Jacobsz van Vuure, boerenknecht in Zunderdorp. Als mede-erfgenaar kon hij zich deze aankoop wel permitteren. Het was helemaal zijn bedoeling niet om er te gaan wonen, maar voor hij iets met zijn nieuwe huis kon aanvangen, moest het eerst leeg. Dat gebeurde bij een inboedelveiling op 4 april (zie op die datum).³ Nu had hij vrij spel. De bijl ging erin en op 10 augustus kon hij op het erf aan het Havenrak al een hele partij sloopmateriaal publiek verkopen (zie op die datum). Op 28 september 1848 (zie op die datum) verkocht hij aan Jacob Hoeve, metselaar te Broek, huis nr. 86, met de van het huis overgeblevene boeken-en mangelkamer en alles wat er spijker- en nagelvast en nog van den afbraak aanwezig wordt gevonden (hierna volgen de kadastrale nrs. 544-547).

De fameuze koepel, in 1812 nog in al zijn glorie afgebeeld door de Franse schilder/tekenaar A.I. Melling, verdwijnt voorgoed uit Broek. Slechts enkele onderdelen ervan overleefden in Zandijk, toegepast aan het huis Lagedijk 122.

1848, 4 april

Algemeen Handelsblad dd. 28 maart 1848, Opregte Haarlemsche Courant dd. 30 maart 1848

Op Dinsdag den 4den April aanstaande en volgende dagen, des Morgens ten 10 ure, zal aan het Sterfhuis van wijle Vrouwe Lijsje van Vuure, Weduwe van Wel Edelen Heer K. Bakker Hzn., aan het Havenrak te Broek in Waterland, ten overstaan van den in Nieuwendam residerenden Notaris Kornelis Veenstra, publiek aan den meestbiedenden worden verkocht: Eenig net bewerkt Tafel- en klein-Zilverwerk, Galanteriën en Rariteiten; ruim gesorteerde oud blaauw en gekleurde Tafel en Dessertserviezen en andere Porceleinen en ouderwetsche aardewerken, geslepen Glas- en Kristalwerk; op- en onopgemaakte Lijnwaaden, welbewaarde en van uitmuntende Stoffen vervaardigde Mannen en Vrouwen Kleederen van vroegere tijden, best gevulde Bedden, Matrassen, Dekens en Gordijnen; Smirnaasche en andere Tapijten, Carpetten en Matten, heldere Spiegels, Lampen en Lantaarnen; Schilderijen en Platen achter Glas en Lijsten; Staand Horlogie met Speelwerk en Ornamenten; voorts exquisite Mahony, Gladhouten en Geschilderde Meubelen; Wasch- en Kantoorbenodigdheden; excellent in het vuur gezwartte Kagchels; geslepen Haardgarnituren; zwaar Koper- Tin- en Blikwerk; eene groote partij Boeken van oude en hedendaagsche Schrijvers, alsmede eenige Instrumenten, waaronder een goedwerkende Electrificeermachine en Zonmicroscop, Breeder volgens Catalogussen verkrijgbaar aan het Sterfhuis, op franco aanvraag te Broek in Waterland en Maandag te voren, van Tien tot Vier Ure voor een ieder te zien.

De inboedel van het woonhuis van Klaas Bakker en Lijsje van Vuure. Zie op 3 febr. 1848.

1848, 30 mei

Algemeen Handelsblad dd. 25 mei 1848

Op Dingsdag den 30sten Mei 1848, des Voormiddags ten 9 ure, zal door den Notaris P. Schellinger, residerende te Broek In Waterland, op de Buitenplaats van Mevrouw de Wed. Muller aldaar, worden verkocht: Huisraad en Inboedel, waaronder eene uitmuntende Ebbenhouten Antique Linnenkast, een groote fraaije Zaalkagchel, eene electrificeermachine met toebehooren, eene Telescoop en een Glazen Jagt. Voorts Tuinsieraden, waaronder Beelden op Pedestallen, Tuingereedschappen, mooie jonge Oranjeboomen en andere Bloemen.

Zie op 15 januari 1848

1848, 10 augustus

Opregte Haarlemsche Courant dd. 4 aug. 1848

Publieke Verkoopning van eene aanzienlijke Partij Afbraak te Broek in Waterland op het Erf van wijle Vrouwe L. van Vuure, Wed. van de Heer K. Bakker Hzn, op Donderdag den 10den Augustus 1848, des voormiddags ten 10 ure, ten overstaan van den in Nieuwendam residerenden Notaris P. Schellinger, bestaande in Kozijnen, Ramen, Deuren, Vensters, Luiken, Porte-Brisées met derzelver Kozijnen, Kolommen, met Capitelen en Basementen, een partij Ribben, Planken, zwart geglazuurde

Dakpannen, goede Straat- en graauwe Metselsteen, Marmer, hardsteen Stoep, ijzer Hekwerk en hetgeen verder tevoorschijn zal worden gebragt.

Zie op 3 febr. 1848

1849, 3 mei

Opregte Haarlemsche Courant dd. 19 en 24 april 1848

Men is voornemens om op Donderdag den 3den Mei 1849, des morgens ten 10 ure, ten verstaan van den te Monnickendam residerenden Notaris M.C. Merens, in het openbaar te verkoopen: Eene aanzienlijke partij Afbraak, afkomstig van het huis van wijlen den Heer Ditmarsch, te Broek in Waterland, Die gading heeft vervoege zich ten voorschreven dage, ter plaatse van gezegd geamoveerd huis. Zegt het Voort.

Zie 15 jan. 1848. NB. Notaris Merens was in 1814 getrouwd met Trijntje Muller en dus nauw gelieerd met de erven Ditmarsch.

1849, 13 december

Algemeen Handelsblad dd. 13 dec. 1849

Te Koop voor Plantsoen: Eene Schoone Partij Eiken- Essen- Linden- en Castanje-Boomen, te bezigtigen en te bevragen bij den Tuinbaas C.F. Gerhard, te Broek in Waterland, alsmede bij den Bloemist K. Sacher, te Amsterdam.

Carl Frederik Gerhard was als tuinbaas (lees: parkbeheerder) in dienst bij Abraham Isaac van der Beek, de toenmalige eigenaar van het beroemde park van Bakker aan De Erven (oud nr. 2). Van der Beek zou in 1857 Broek verlaten om zich in Haarlem te vestigen. Is deze verkoping een voorteken van het naderend verval? Of het gevolg van een noodzakelijke uitdunning in het park?

1856, 12 februari

Opregte Haarlemsche Courant dd. 4 februari 1856

Uit de Hand te Koop: Een zandsteen Tuinbeeld, voorstellende de Godin der Oogst, diverse Raam- en Deur-Kozijnen, met Schilderstukken en Beeldhouwwerk, Twee uitmuntende Kamerbetimmeringen van glad gewreven Eikenhout, met ingewerkte dito Kas en Eikenhouten Panelen, een antieke Schoorsteenmantel met op Doek geschilderde Panelen, Dito plafond en Dito Luiken, dagelijks op de Sloping aan het Roomend te Broek in Waterland te zien en te bevragen. Zullende aldaar op Dingsdag den 12den Februarij 1856, des voormiddags 10 ure verkooping worden gehouden van diverse Rommel, Winkelgoederen en Afbraak.

Dit betreft twee verschillende verkopingen, één 'uit de hand', dagelijks, ingaande 4 februari en de andere, van mindere spullen, op de ochtend van de 12e februari. Als ze beide betrekking hebben op dezelfde sloop betreft het hier een huis met een rijk gedecoreerd interieur, waarin men later een winkel heeft gevestigd. Het tuinbeeld van de godin Ceres

suggereert een royale tuin. Helaas zijn deze gegevens, gecombineerd met de thans aanwezige panden van na 1856 toch onvoldoende om de lokatie van dit belangwekkende huis te bepalen.

1857, 28 en 29 mei

Opregte Haarlemsche Courant dd. 26 mei 1857

Verkoop te Broek in Waterland, ter Buitenplaats van den Heer A.I. van der Beek, op Donderdag en Vrijdag den 28sten en 29sten Mei 1857, des voormiddags 9 ure, van eene aanzienlijke partij zo In- als Uytlandsche Planten en Bloemen, waaronder zwaare en mooie Oranjeboomen en Camillias. Voorts onderscheidene fraaije Tuinbeelden en Vazen, gebeeldhouwene Tuinbanken, benevens Tuingereedschappen en Cieraden. Alles ten overstaan van den Notaris P. Schellinger, te Nieuwendam residerende.

Zie op 31 mei 1867

1857, 21 juli

Algemeen Handelsblad, 21 juli 1857

Te Broek in Waterland uit de hand te koop: vele soorten van afbraak, bestaande in fraai bewerkte licht- en deurkozijnen, voorzien met spiegelruiten, schuifluiken, enz., alsmede zoldervloer, dakdeelen, schotwerken en ribhout, van onderscheidene lengte, breedte en dikte, Marmeren schoorsteenmantel, geschilderd behangsel, hardsteenen palen met ijzeren kettingen, alsmede een ijzeren hek met hardsteenen pilaren, enz. enz. Alles dagelijks te bezigtigen aan het te sloopen Heerenhuis No. 3, en te bevragen bij den eigenaar in No. 2 aldaar.

‘Het te sloopen Heerenhuis No. 3’ in de advertentie was niet minder dan het ‘vermaard steenen huys’ op De Erven, ter plaatse van huidig nr. 32. Over de geschiedenis en ook het einde daarvan is nog niet zo heel lang geleden een artikel in dit tijdschrift verschenen (afl. 53, 2007). Het hele verloop van de verkoop en afbraak behoeft dus niet opnieuw verteld te worden. Bovenstaande advertentie vult het bekende echter wel in zoverre aan, dat voorafgaand aan de publieke veiling op 26 januari 1858 blijkbaar eerst al geprobeerd is het huis onderhands te verkopen. De eigenaren, burgemeester Reyndert Bakker en zijn vrouw Maritje Bakker leefden toen nog, maar zouden heel kort daarna beiden overlijden. De advertentie krijgt daardoor het karakter van een noodkreet.

De mededeling dat inlichtingen verstrekt worden door de eigenaar op No. 2 (d.i. huidig adres De Erven 34-36) is mij niet duidelijk. Was het grote huis al langer onbewoond? Leeg stond het niet, zoals blijkt uit de inventaris die op 16 oktober 1857 werd opgemaakt. Met een onderhandse verkoop lukte het niet, zodat men een paar manden later, op 26 januari 1858, overging tot een openbare veiling (zie de advertentie). Van nu af wordt de gang van zaken enigszins ondoorzichtig. Het ‘vermaard steenen huys’ wordt een commerciële speelbal tussen speculanten en slopers. Er ontstaat onenigheid tussen de drie kopers, op 8 april 1858 volgt opnieuw een verkoop, waarna blijkbaar direct sloop plaats had, want op 29 april al worden materialen van het geamoveerde Heeren Huis No. 3 geveild.

1858, 26 januari

Algemeen Handelsblad, 11 januari 1858, herhaald op 20 januari

Verkoop tot afbraak Ad Libitum. Op Dingsdag den 26sten Januarij, des Voormiddags 11 ure, in het Logement Concordia, te Broek in Waterland, zal worden verkocht, een Heeren-huis, of Buitenplaats met aanhoorigheden, staande en gelegen op De Erven aldaar, bij biljetten breeder omschreven, ten overstaan van den Notaris P. Schellinger, standplaats hebbende te Nieuwendam.

Zie 21 juli 1857

1858, 8 april

Opregte Haarlemsche Courant, 3 april 1858 en Algemeen Weekblad, 7 april 1858

M.C. Merens, Notaris te Monnickendam, zal op Donderdag den 8sten April 1858, des Middags ten 12 ure, in het Lokaal Concordia te Broek in Waterland, publiek ter verkoop presenteren, tot Amotie: de opstal van een Heerenhuis, staande op De Erven, geteekend Nummer 3, te Broek in Waterland. Nadere informatiën zijn te bekomen ten Kantore van voornoemden Notaris. Brieven franco.

Zie 21 juli 1857

1858, 29 april

Opregte Haarlemsche Courant 24 april 1858

M.C. Merens, Notaris, residerende te Monnickendam, zal op Donderdag den 29sten April, des morgens ten 10 ure, op den grond van geamoveerde Heeren-Huis No. 3, op de Erven, te Broek in Waterland, overgaan tot de openbare verkoop van: een aanzienlijke partij afbraak en diverse houtwaren van bovengenoemd huis afkomstig, waaronder zich bevinden goed geconserveerde Deuren met Kozijns, Ramen met Kozijns en Luiken, verschillende Balken-, Vloer-, Zolder- en Dakdeelen, eenig Ribhout, zes Hardsteenen Palen, Hardsteenen Stoepen en Plinten, en wat verder gepresenteerd zal worden.

zie 21 juli 1857

1860, 12 maart

Opregte Haarlemsche Courant, 12 maart 1860

Uit de hand te koop, te Broek in Waterland, op het Roomend: eene aanzienlijke partij Afbraak, bestaande uit: Kozijnen met Ramen en Schuifluiken, Panelen en Glazendeuren, Zolder- en Dakdeelen, Schotwerk en Lijsten, marmere Steenen, verglaasde Dakpannen, Straatklinkers en Metselsteenen.

Zonder nadere specificatie onmogelijk om met zekerheid te identificeren.

1861, 30 mei

Algemeen Handelsblad dd. 22 mei 1861

Verkoop van afbraak te Broek in Waterland, op Donderdag 30 mei 1861, van de Huizen No. 82 en 83, van alle soorten marmereen steenen, ijzeren platen en zwart verglaasde dakpannen, een looden pomp met koperen kraan, enz. [NB. geen uur of plaats genoemd]

Deze huizen werden in 1794 het eigendom van Cornelis Doncan, die er een herberg vestigde. Deze werd in 1803 verrijkt met een over het Havenrak uitstekend ‘balcon’, dat is afgebeeld op Mellings’ schilderij in Musée Marmottan te Parijs. Op de plaats van die naast elkaar gelegen huizen staat nu een verbouwd 19de-eeuws pand.

Na het overlijden van Cornelis Doncan was de herberg eigendom geworden van zijn dochter, Johanna Pauw-Doncan, die er bleef wonen tot haar overlijden in februari 1861. Kort daarop werd haar inboedel bij openbare veiling verkocht, waarna de sloop volgde.

1866, 26 oktober

Opregte Haarlemsche Courant dd. 11 oktober 1866

Vrijdag 26 October 1866, des avonds ten 7 ure in Logement ‘De Zwaan’ te Broek in Waterland publieke verkoop van een hecht, sterk, goed getimmerd en wel ter nering staand winkelhuis, met schuur, erf, tuin en schuithuis, alles staand en gelegen aan de Erven te Broek in Waterland, kadastraal bekend onder Sectie B, No. 328, 329-330, groot 6 roeden 7 ellen.

Door de opgave van de kadastrale nummers is vast te stellen dat dit het huis is geweest dat gestaan heeft op De Erven, naast huidig nr. 18. Het had oud nr. 9 (ook na 1808 nog). Cornelis Schoon tekende de plattegrond op zijn dorpskaart en ook op het kadastraal Minuutplan van 1832 komt het voor.

De bewoningsgeschiedenis gaat terug tot ver in de 17e eeuw en is uit de doeken gedaan door A.P. Bruigom in Broeker Bijdragen nr. 26 (1984).

Kort na de hier aangekondigde verkoop zal het pand zijn afgebroken, want op 8 augustus van het volgend jaar houdt notaris Merens een veiling van sloopmateriaal dat wel hiervan afkomstig zal zijn geweest (zie de advertentie). Dat wordt in de advertentie niet nader gespecificeerd, maar uit de akte zelf blijkt, dat het behalve om heel veel balken en planken ook ging om een ‘winkelopstal’ en een toonbank.

1867, 31 mei
 Purmerender Courant dd. 29 mei 1858

De Notaris M.C. Merens te Monnickendam zal op Vrijdag 31 Mei 1867, des avonds ten 7 ure, in het Logement 'De Zwaan' te Broek in Waterland in het openbaar verkoopen:

No.1. Een Buitenplaats, genaamd 'Vrede zij den Ingang', gelegen te Broek in Waterland, met daarop staand Woonhuis, Schuren, Oranjerie, Broeiramen, Moestuin, Boomgaard en verdere getimmerten en beplantingen. Kadastraal Sectie B No. 356 tot en met 373, 138 en 1030, zaamen groot 2 bunders, 23 roeden, 82 ellen.

No.2. eene Stalling of Wagenhuis, staande en gelegen aan den Jaagweg te Broek in Waterland, Sectie B No. 663, groot 65 ellen.

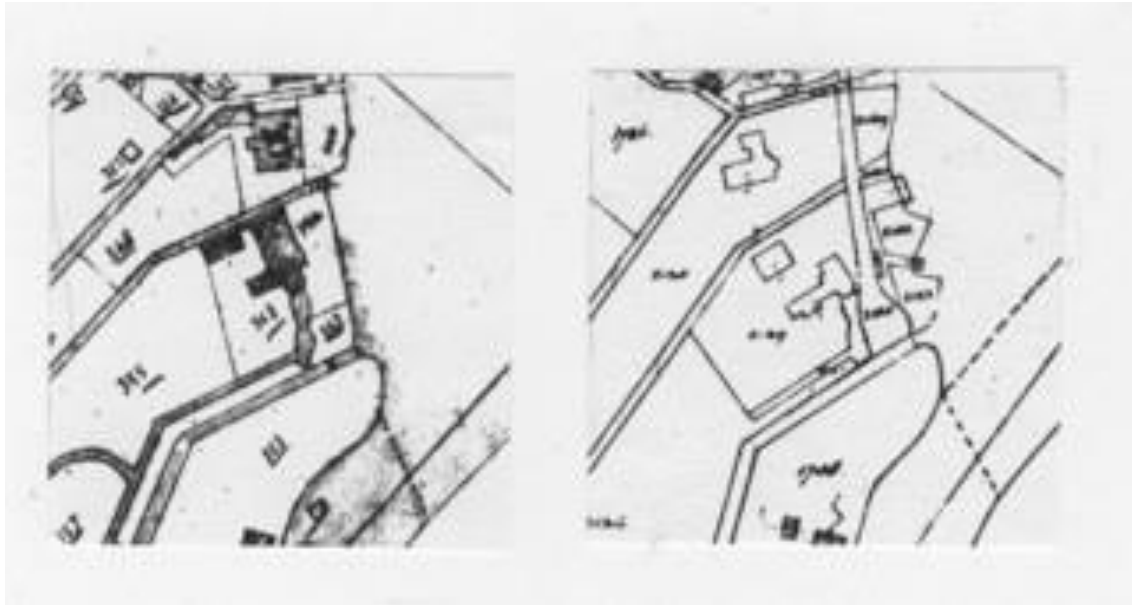
No.3. Twee Percelen Hooiland, gelegen in de gemeente Edam, in Sectie B No. 346 en 347, zamen groot 1 bunder, 17 roeden, 70 ellen.

Gelegen op het terrein van de huidige nrs. De Erven 34-36, 38 en 38a was deze 'buitenplaats' een der meest bezochte highlights van Broek. Bewonderd door menigeen, bespot door even zovelen. Op een paar hectaren waren daar de meest uiteenlopende tuinstijlen gecombineerd, verlevendigd met tempeltjes, rustieke hutjes, bruggetjes, chinese paviljoens, etc. De meeste aandacht trokken de 'automaten', houten beelden van een jager die zijn geweer aanlegt, een dominee die in de bijbel leest, een bejaard echtpaar in een hutje, die alle door een kunstig mechaniek in beweging gebracht konden worden. Met het opschrift 'Vrede zij den Ingang' werd de bezoeker begroet.

Huis en park waren de creatie van Klaas Bakker Jzn. Deze overleed kinderloos in 1836 en had het bezit nagelaten aan zijn aangetrouwde neef Abraham Isaac van der Beek. Toen deze in 1857 Broek verliet om zich in Haarlem te vestigen, was er al een flinke opruiming gehouden (zie advertentie 21 juli 1857). Uit de notariële akte van de tien jaar later gehouden verkoop blijkt dat het bezit intussen was overgegaan op Klaas Cornelisz Koker (1806-1867) en nu werd geveild op verzoek van de weduwe, zijn tweede vrouw Sara Joanna Göckel. De akte geeft -de nrs. 2 en 3 nu even buiten beschouwing gelaten- nog een aantal interessante bijzonderheden. Zo waren er aan de verkoop bepaalde voorwaarden verbonden. De koper moest langs de lanen van het Bosch overpad verlenen naar het achter dit bosch gelegen land van A.I. van der Beek. Verder was de koper verplicht tot overname van een aantal 'beelden', t.w. één voorstellende een predikant, één voorstellende een jager en één voorstellende een 'kaplanus' (capellanus?, misschien de daar ook aanwezige ledenpop in de gedaante van een heremiet). Bovendien 2 houten zwanen, een praam en een schuitje. Alles tezamen voor f. 100,-. Dit relatief geringe bedrag kan erop wijzen, dat deze pronkstukken van weleer niet meer in de allerbeste staat verkeerden. Inclusief dit bedrag bracht het onder nr.1 geveilde f. 3375,- op, met de onkosten f. 3561,87. Koper was waarschijnlijk Carl Frederik Gerhard, de voormalige bosbaas die het jaar daarvoor als weduwnaar opnieuw in het huwelijk was getreden.

Er blijven nog veel vragen over met betrekking tot het verdere lot van het huis en zijn park. Bleef dit laatste nog opengesteld voor bezoekers? In de buitenlandse reisbeschrijvingen lezen we er niets meer over.⁴ Het huis moet -misschien zelfs meer dan eens- grondig zijn verbouwd c.q. gedeeltelijk

afgebroken. Dat heeft in ieder geval plaatsgevonden tussen 1832 en 1963, zoals vergelijking van de plattegronden op de kadastrale kaarten van die jaren uitwijst.

Details uit de kaarten van respectievelijk 1832 en 1963. In het midden het huis De Erven 34-36, waarbij duidelijk te zien is dat er na 1832 een groot gedeelte van gesloopt is.

Ook bij de recente restauratie van het voorhuis bleek overduidelijk hoeveel er in veranderd en vertimmerd was, terwijl ook het patroon van de fundering wees op ingrijpende wijzigingen. In het begin van de twintigste eeuw woonde in het huis mevrouw Gerhard-Jonker, weduwe van de eerder genoemde C.F. Gerhard. Mevrouw N. Rümke-Bakker herinnerde zich uit haar prille jeugd in Broek nog ‘twee heel mooie prieelen en er stonden beelden voor. Later verkocht en alles toen sterk verwaarloosd. In het bos erachter zochten wij wel bloemen. Dat werd ‘het bos van Klaver’ genoemd, naar de man die op het boerderijtje woonde [Willem Klaver]’.⁵

Er is hier over een en ander wat meer uitgewijd omdat er nog steeds een sluier van onzekerheid overheen hangt, met name wat de bouwgeschiedenis aangaat. Er valt echter niet te ontkomen aan de conclusie dat ook dit monument van typisch Broekse cultuur in wezen in de eerste helft van de 19e eeuw verloren ging.

1867, 8 augustus

Purmerender Courant, 7 augustus 1867

Openbare Verkoop te Broek in Waterland, op Donderdag den 8 Augustus 1867 des morgens ten 10 ure, op de erven aldaar, ten overstaan van den te Monnickendam residerenden Notaris M.C. Merens, van eene groote partij Afbraak, bestaande in Zolder-, Vloer- en Kapdeelen, Kaphout, Ramen, Kozijnen, Deuren, Zolderbalken, Schotwerk, een groote partij gladde Dakpannen en hetgeen verder tevoorschijn zal worden gebragt.

Vermoedelijk afkomstig van De Erven 2 (zie 31 mei 1867).

Zie op 26 oktober 1866

Ook bij een vluchtige beschouwing springt al in het oog, dat Broek in hetzelfde jaar 1848 twee van zijn beroemdste gebouwen verloor, te weten de buitenplaats van Ditmarsch en de luxueuze koepel aan het Havenrak, opmerkelijk genoeg alle twee gebouwd in 1808, dus net veertig jaar oud. Velen in het dorp moeten zowel de bouw als de sloop hebben meegemaakt. Van het eerstgenoemde is waarschijnlijk het nog aanwezige toegangshek afkomstig, van het tweede zijn er nog wat originele onderdelen over aan een huis in Zaandijk.⁶

Tien jaar later, in 1858, viel er weer een slachtoffer, in de vorm van het ‘vermaard steenen huys’ aan De Erven. En ook daarnaast, bij het internationaal vermaarde park met zijn ornamenten en intrigerende mechanieken, was de situatie zorgelijk door het vertrek van de eigenaar naar Haarlem. Op twee achtereenvolgende dagen in mei 1857 waren daar grote partijen tuinsieraden, als beelden, vazen, banken, oranjebomen, enz. verkocht. Het bleek nog maar het begin; in 1867 raakte het hele bezit in andere handen en volgde, naar te vrezen is, sloop van het huis. Deze slopingen, die het dorp in korte tijd beroofden van misschien wel de belangrijkste gebouwen behalve de kerk, waren lang niet de enige. Uit de advertenties blijkt wel dat telkens weer nieuwe afbraak plaats had, al is het niet altijd mogelijk hun precieze lokatie aan te wijzen. Daarnaast laten ook andere bronnen ons weten dat er dan hier, dan daar weer een huis opgeofferd werd, de hele 19e eeuw door. Niet altijd trouwens zonder dat er belangrijke nieuwe gebouwen voor in de plaats kwamen, zoals de grote stolpboerderijen aan De Erven en aan het Havenrak omstreeks 1875 en de school aan het Roomeinde in 1883. Het lijkt wel alsof na lange tijd van stilstand waarin heel veel bij het oude bleef en Broek zich aan de wereld voordeed als een soort tijdcapsule, het dorp nu weer wat in beweging kwam.⁷ De oorzaken daarvan zijn te complex om nu hier even te beschrijven. Economisch en sociologisch hebben ze Broek in ieder geval een ander karakter gegeven. Tekenend is bijvoorbeeld dat in de tweede helft van de 19e eeuw de vreemdelingen niet meer oude huizen of tuinen gingen bekijken, maar kaasboerderijen bezochten, een gebruik dat zelf ook weer een eeuw in stand bleef. Zeker heeft aan die discontinuïteit ook bijgedragen dat oude families uitstierven of wegtrokken. Door middel van onderlinge huwelijken waren de grote vermogens hier generatie na generatie intact gebleven; nu er meer ‘buitentrouw’ plaats ging vinden, versnipperde niet alleen die rijkdom, maar ook vonden steeds meer Broekers een beroep en woonplaats elders. De familiehuizen raakten in andere handen, werden vaak speculatie-object van verwanten of vreemden die er niet zo’n moeite mee hadden ze voor afbraak te verkopen.

Zo voltrok zich -geholpen door een paar branden⁸ - hier een proces, dat ons het beeld van Broek heeft opgeleverd zoals dat grosso modo heeft bestaan tot het begin van de jaren ‘60 der twintigste eeuw, toen er door toenemende welvaart een periode van herstel en regeneratie aanbrak.

¹ K.J. Clement, *Reise durch Friesland, Holland und Deutschland im Sommer 1845*. Kiel, 1847, pp. 183-185. Edmondo de Amicis, *Nederland en zijne bewoners*. Uit het Italiaans vertaald door D. Lodeesen, Leiden 1877, p. 210.

De Aarde en haar Volken, 1887, p. 253.

² Zo wordt Ditmarsch' huis zelf betiteld in de advertentie van 30 mei 1848 en wat later ook de huizen van de familie Bakker aan De Erven. Met dat begrip ging men blijkbaar toen al enigszins vrij om. Strikt en naar de letter genomen is een buitenplaats een woonplaats die de stedeling buiten de stad aanhield ter ontspanning. Er hoorde meestal een park of een bos bij, met kleinere gebouwtjes als een theekoepel, tuinprieel, orangerie en dergelijke, vaak ook een boerderij of personeelwoning. Zonder dat alles was het een landhuis. Met de term landgoed wordt een veel omvangrijker grondbezit aangeduid, dat geëxploiteerd wordt terwille van de opbrengst en waar niet noodzakelijk ook een luxueus woonverblijf op hoeft te staan.

³ Uitgebreid overzicht van de boedel en de verkoop in: H. Kollis en Chr. van Vuure, *Jacob Arysz van Vuure en Tryntje Cornd. Muys met hun afstammelingen*, 1982.

⁴ *La Hollande et la Belgique* van Baedekers Manuel du voyageur, editie 1859, spreekt er over alsof alles nog bij het oude was en nog steeds eigendom van Van der Beek, maar die passages zijn woordelijk herhaald van eerdere uitgaven. Wat A.J. du Pays erover vertelt in zijn *Itinéraire de Hollande* uit 1862 is overgeschreven van Maxime du Camp. Deze was op 21 februari 1857 in Broek en had het park dus vóór de verkoping van 31 mei gezien. (En *Hollande. Lettres á un ami*, Paris, 1859). Ook dr. Albert Wild (*Die Niederlande; Ihre Vergangenheit und Gegenwart*, Leipzig, 1862) vermeldt nog allerlei 'automaten', maar zijn tekst is geen eigenlijk reisverslag en het is onzeker of en wanneer hij zelf in Broek is geweest.

⁵ Brieven aan de auteur uit 1970 en 1973.

⁶ *Bulletin Kon. Nederl. Oudheidk. Bond* 68, 1969, pp. 90-92.

⁷ Stilstand moet hier niet geïnterpreteerd worden als lethargie, maar als stagnatie in de ontwikkeling. Er werd in Broek gedurende de 18e eeuw nog volop (overzeese) handel gedreven op grote en kleinere schaal. Ook op lokaal niveau was er veel bedrijvigheid en actie. Het beeld van 'Amsterdamse scheepskapiteins in ruste, die hier hun jaren uitzaten' berust geheel op fantasie.

⁸ In 1902 aan De Erven, waarbij vier oude huizen in de as werden gelegd; in 1914 aan De Laan, waar aan de zuidzijde enkele panden in vlammen opgingen.

Zowel aan mevr. Aagje Bruijn als aan mevr. Frouke Wieringa is de auteur veel dank verschuldigd voor de hem verleende hulp.